

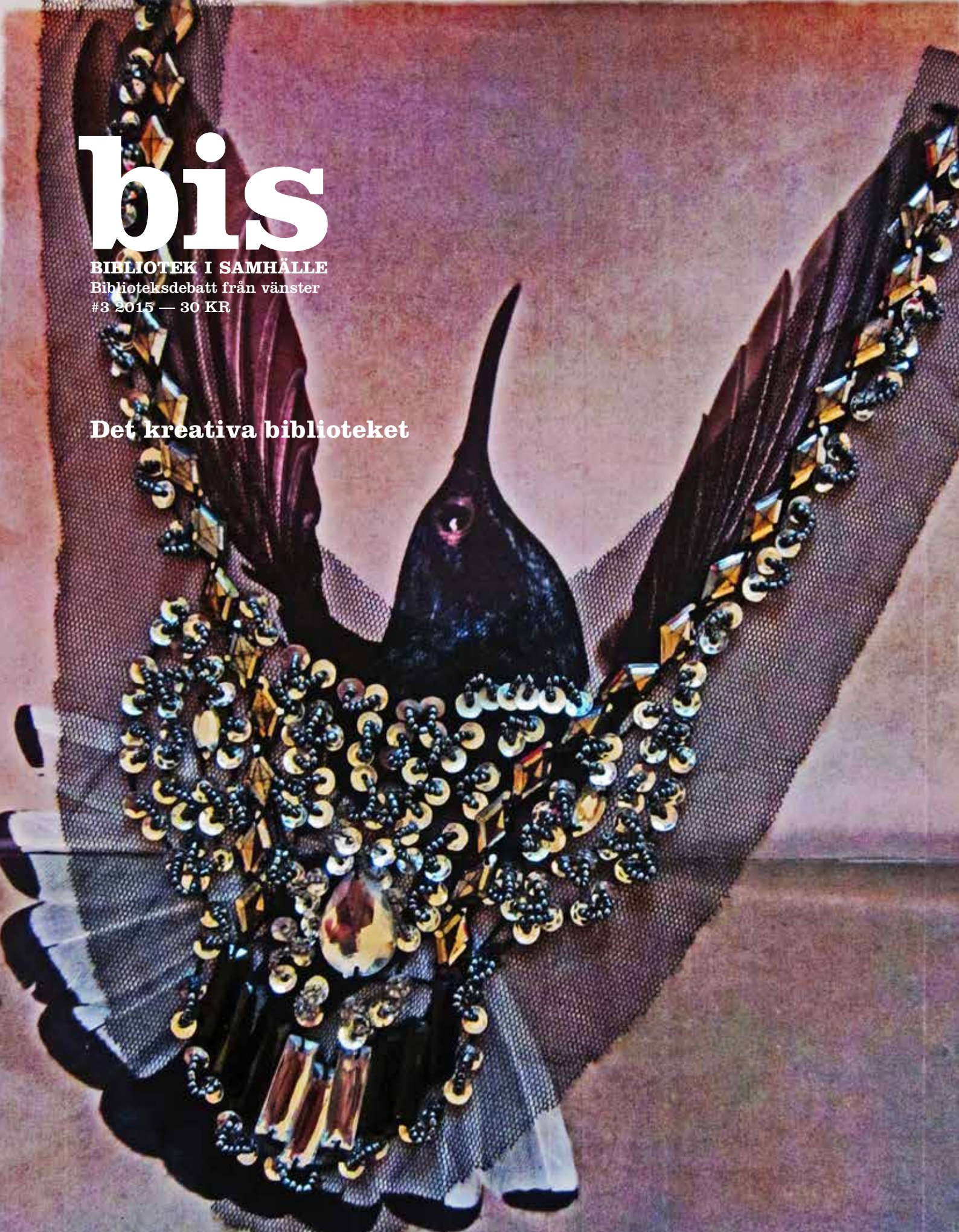
bis

BIBLIOTEK I SAMHÄLLE

Biblioteksdebatt från vänster

#3 2015 — 30 KR

Det kreativa biblioteket

bis

Tidskriften ges ut av föreningen Bibliotek i Samhälle (BiS) och utkommer med fyra nummer per år. Artiklar i *bis* publiceras i efterhand som pdf-filer på BiS webbplats enligt Creative Commons Erkännande-Dela lika (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>) – om inget annat avtalats.

Utgivningen sker med ekonomiskt stöd av Kulturrådet.

Besök oss på webben

Hemsida: <http://foreningenbis.com>

Twitter: @foreningenbis

Facebook: <http://facebook.com/foreningenbis>

Kontakt

tidskriftenbis@gmail.com

Medlemskap och prenumeration

Medlemskap i BiS gäller i ett år och inkluderar prenumeration på tidskriften *bis* (fyra nummer).

- Ordinarie medlemskap: 250 kr
- Medlemskap för student, pensionär eller person utan full inkomst: 160 kr
- Stödmedlemskap: 500 kr
- Endast prenumeration: 160 kr
- Institutioner samt prenumerationer utlandet: 300 kr

Föreningens postgiro: 33 53 16-6.

Tryck

Ale Tryckteam AB

ISSN

0345-1135

Ansvarig utgivare

Lennart Wettmark

Redaktörer för detta nummer

Stellan Klint & Tobias Willstedt

Redaktionsgrupp

Andrea Hofmann, Charlotte Högberg, Balsam Karam, Stellan Klint, Eleonor Pavlov, Martin Persson & Tobias Willstedt

Bildredaktör & omslag

Balsam Karam

Grafisk form

Linus Mannervik

#3 2015

Det kreativa biblioteket

6. Skaparbibblan
9. Kreativt biblioteksarbete på Österåkers bibliotek
11. Det kreativa biblioteket
14. Debatt om Googles dominans
19. Open access är inte nödvändigtvis icke-kommersiellt
22. Lägesrapport från Librarians and Archivists with Palestine
24. Valfrid Palmgren Munch-Petersens liv och verk
29. Med Bokbåten Tranan i havsbandet

Bibliotekarier är kreativa personer. Biblioteken har en ständig strävan att förändras med sin tid, sitt samhälle. Att våga utmana, skärpa blicken, öppna upp för samförstånd, skapa gemenskap och samtidigt vara en plats för precis alla. Det krävs kreativitet för att åstadkomma det.

I det här numret av *bis* är det tänkt att den kreativiteten ska få komma fram i olika form. Den finns ju där, på alla bibliotek, i stort och i smått. Vårt mål har varit att finna intressanta projekt, idéer, misslyckanden och framgångar som sprungit ur kreativitet. För hur förklarar en kreativitet? Vad är det? Att låna ut cyklar? Besöka låntagare med bokbåt? Att erbjuda besökare en skaparverkstad för olika kreativa göromål? Eller är det att stötta projekt för integritet på internet? Kanske. Vad vi finner är i alla fall ett bibliotek som letar efter ett projekt.

Vi som har varit redaktörer för detta nummer tycker oss höra att många pratar om det kreativa i samma andetag som de pratar om nya sätt att dela kunskap tillsammans och också att producera tillsammans. Det råder delade meningar om vad det kommer att innebära på en samhällsnivå. Vissa menar att världen nu är helt ny och andra menar att det är överdrivet: världen kommer att fortsätta vara sig lik med alla sina orättvisor. Detta må visa sig men det säger oss också att det kreativa är politiskt – det handlar om tillgången till kunskap och din plats i produktionen.

Stellan Klint och Tobias Willstedt, redaktörer

Medverkande i detta nummer

Jacob Andersson är föräldraledig bibliotekarie vid Medier och vetenskaplig publicering, Malmö högskola. På sin fritid driver han Malmöns minsta antikvariat (Antikvanti) och ett förlag (Eskaton).

Bengt Berg firade i fjol jubileum genom att ge ut samlingsvolymen *Dikter genom 40 år*. Han driver Heidruns Förlag och tidigare tidskriften och förlaget Rallarros (1973–85). Bosatt och verksam i Fensbol, norra Värmland.

Cecilia Billsdotter Jonsson, skrivande och musicerande barnbibliotekarie i Stockholm.

Balsam Karam. Bibliotekarie och bildredaktör på *bis*. För tillfället även student på Litterär gestaltning i Göteborg.

Lars Klasén, civilingenjör, informationsspecialist. Har arbetat vid IDC-KTHB och InfoTorg med online och söksystem, nu senior-konsult.

Stellan Klint. Sjukhusbibliotekarie, Skåne.

Marie Kårsjö, trädgårdsmästare, boendes i London. Tycker om surrealism, saltlakrits, hav.

Fredrik Larsson arbetar som bibliotekarie på det mellanstatliga demokratiinstitutet IDEA och har ett intresse för digitala maktfrågor och demokrati.

Martin Persson. Bor i Malmö och arbetar på forskningsbibliotek.

Lisbeth Stenberg har arbetat över 25 år som bibliotekarie och konsulent i Norrköping och Göteborg,

är docent i litteraturvetenskap och för närvarande vice ordförande i Selma Lagerlöf-sällskapet och ledamot i styrelsen för Föreningen för folkbildningsforskning.

Gunnar Svensson. Poet, författare, illustratör och världsomseg-lare.

Tobias Willstedt. Bibliotekarie bosatt i Alby.

Aktuellt

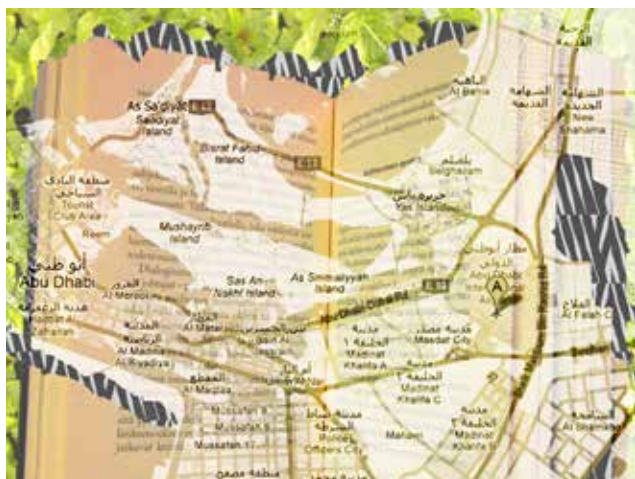

Illustration: Balsam Karam.

Abu Dhabi satsar på folkbibliotek

För fem år sedan existerade det inte något folkbibliotek i Abu Dhabi. Sedan dess har fyra folkbibliotek öppnats i staden och fyra till planeras, utöver tre park- och strandfilialer.

– Alla undersökningar visade ett behov av folkbibliotek. Det inspirerade oss att utveckla en plan för folkbibliotek över hela Abu Dhabi city, säger Emad Abu Eid, chef för Abu Dhabis biblioteks-enhet, till *The National*.

Efter framgången med att ha konverterad en oanvänd byggnad i Al Bahia Park till ett bibliotek 2012 har andra offentliga platser undersökts för att hitta bibliotekspotential. Planen är nu att ett nytt bibliotek ska öppnas varje år.

Illustration: Balsam Karam.

Bibliotek öppnar i Ica-butik

I Grevie utanför Båstad ska ett nytt bibliotek öppnas i en Ica-butik, skriver Sveriges Radio. Tidigare fanns biblioteket i byns skola men efter flytten därifrån har ingen lokal funnits. Något traditionellt bibliotek uppges det inte ha funnits pengar till och istället har kommunen skrivit kontrakt med Ica-handlaren om att butikens lager ska byggas om till bibliotekslokal, men biblioteket ska inte skötas av butikens personal.

– Vi har inte tänkt så mycket på att gynna en speciell handlare utan på att hitta rätt miljö i Grevie och då finns det ingen annan som skulle kunna fungera på det sätt som vi tänkt, säger Henrik Andersson, bildningschef i Båstad kommun till Sveriges Radio. *Helsingborgs Dagblad* uppger att bibliotekspersonal kommer finnas på plats vissa tider och det kommer att finnas automater för att låna och lämna tillbaka böcker.

”Vi vill och ska vara inkluderande – oavsett vad våra besökare har för kön, sexuell läggning, trosuppfattning, hudfärg eller funktionalitet. Att gå igenom utbildningen var en ögonöppnare. Den hjälpte oss att se att vi oftare än vi tror utgår från att de vi möter är heterosexuella personer som lever i kärnfamiljer.”

Elin Sundström, Sundbybergs bibliotek, om bibliotekens hbtq-certifiering i Dagens Nyheter.

Amerikanska folkbibliotek stöttar Tor i nytt projekt

Folkbibliotek i USA ska hjälpa utvecklingen av det anonymiserande webbverktyget Tor genom ett samarbete mellan Tor Project och Library Freedom Project, skriver *International Business Times*. När en använder Tor döljs ens IP-adress. För ökad säkerhet skickas information på nätverket alltid mellan minst tre noder och passerar en slutnod (exit relay) innan den skickas till rätt destination. Slutnodens IP-adress registreras då som informationens källa. Tanken är nu att det ska upprättas slutnoder på bibliotek för att förbättra Tors hastighet och överbygga problem som verktyget haft genom att det inte haft tillräckligt stort nätverk.

Först ut är Kilton Library i Lebanon, New Hampshire, och förhoppningen är att fler amerikanska bibliotek ska följa. "This is an idea whose time has come; libraries are our most democratic public spaces, protecting our intellectual freedom, privacy, and unfettered access to information, and Tor Project creates software that allows all people to have these rights on the internet. What's more, Tor Project is Free and Open Source Software (FOSS), which is *the best defense against government and corporate surveillance*", skriver Library Freedom Project på sin webbplats.

Låncyklar väcker diskussion om bibliotekens uppdrag

I en debattartikel i *Sydsvenskan* förklarar Mee Årefors, teamledare på biblioteket Idé A på Drottninghög i Helsingborg, varför biblioteket lånar ut cyklar. Hon skriver att bibliotekens bärande idé är det demokratiska uppdraget och att bidra till användarnas ökade självständighet och självförverkligande. "I takt med samhällets omvandling förändras också invånarnas behov av biblioteksfunktioner. Tillgång till litteratur är en funktion, datorer och internet en annan och cyklar eller annat som kan lånas ut en tredje." Hon skriver att långt ifrån alla i Drottninghög har tillgång till en egen cykel och att det till exempel kan vara en förutsättning för att få ett arbete. I en replik skriver Hans Holm att han inte anser att cykelutlåning platsar på bibliotek: "Att låna ut cyklar är enligt min mening fel. Ja, det är till och med mer fel än att i ett bibliotek hålla stickkafé." Holm anser att Årefors resonemang är del av en rådande "förvirring" beträffande folkbibliotekens identitet, medel och mål. "Upplysning och bildning i ändamålsenliga lokaler med användning av såväl klassiska som moderna medel är folkbibliotekets kärnverksamhet", skriver han.

Foto: Balsam Karam.

Färre barn besöker Englands bibliotek

En ny rapport från Departementet för kultur, medier och sport, visar en 26-procentig nergång i antalet fem till tioåringar som använt ett bibliotek de senaste sju dagarna. Från 18,7 procent 2010 till 13,8 procent 2014, skriver *The Guardian*. Antalet barn inom samma åldersgrupp som besökt ett bibliotek någon gång under det senaste tolv månaderna sjönk från 2010 års 76,4 procent till 67,7 procent för 2014. Denna utveckling sker samtidigt som antalet folkbibliotek i England har sjunkit, när folkbiblioteksfilialer lagts ner eller övergått till att drivas av volontärgrupper. Enligt *The Guardian* fanns det förra året 286 färre bibliotek i England jämfört med 2010.

”... hälften av landets skolelever saknar tillgång till skolbibliotek. Hur kan en samhällsuppgift som i decennier reglerats i lag samtidigt vara så komplett försummad? Sverige har inte råd med denna ambivalens.”

Calle Nathanson och Niclas Lindberg, Svensk biblioteksför-
ening, i en debattartikel i Dagens samhälle.

Skaparbibblan. En intervju med Eleonor Grenholm

I höst släpps boken *Skaparbibblan* som reder ut hur makerspace på bibliotek fungerar. bis har träffat Eleonor Grenholm som är en av författarna till boken.

Text: Tobias Willstedt

Att anordna olika skapande verkstäder på bibliotek runt om i Sverige är inget nytt. Öppen programverksamhet som inbjuder besökare i olika åldrar att skapa tillsammans har snarare varit vanligt förekommande under många år men nyligen har man börjat prata på ett annat sätt om kreativ verksamhet på bibliotek. Begrepp som digitala lab och kreativa rum florerar i diskussionen. Här och var startas nya verksamheter som kallas makerspaces. Men vad är det egentligen? Och vad vill det folkbiblioteket?

I höst släpper BTJ förlag boken *Skaparbibblan* som är skriven av Eleonor Grenholm, Lo Claesson och Ann Östman. Boken kommer besvara just detta.

– Makerspace är ett utrymme, ett rum, för att arbeta med skapande, berättar Eleonor Grenholm. De som skapar ett makerspace och kommer till ett makerspace gör det utifrån en inställning av att man vill dela med sig av den kunskap som man redan besitter men även den kunskap som man tillsammans skaffar sig. Genom internet har möjligheten att dela kunskap ökat enormt, och makerspace är helt enkelt en följd av den utvecklingen.

I ett makerspace kan all sorts skapande förekomma men det har ofta kommit att förknippas med en sammansmältning av traditionellt hantverk och ny teknik. Grunden i ett

makerspace utanför biblioteket är oftast 3D-skrivare och annan utrustning som CNC-fräs, etsningsverktyg, arduinos, symaskiner med mera. Makerspace är en plats där vem som helst skall kunna komma och arbeta på sina eller andras projekt, dela erfarenheter och kunskap, samarbeta eller bara bolla idéer med varandra. Ett verktyg som 3D-skrivaren har funnits i 30 år men finns först nu tillgängligt för hemmabruk. 3D-skrivaren är ett verktyg som bygger på delning där man samarbetar och delar ritningar med varandra. Att skapa en gemensam tillgång till både nya och gamla verktyg är vad som drivit på utvecklingen av makerspaces.

Makerspaces har sitt ursprung i den så kallade maker-rörelsen, The Maker Movement. Man säger nej till en traditionell upphovsrätt som sätter mycket fokus på patent och ägande. I ett makerspace växer kunskap genom delning där man jobbar ihop med andra, ett fokus på kollektiva processer snarare än tanken om en solitär skapare av en idé eller ett verk. Makerspace är en utmaning mot konstnärsvärlden där mycket fokus är på individen, men också mot det kommersiella där mycket handlar om att aktörer vill äga patent.

– Jag blev uppmärksam på makerspaces genom att läsa om vad som hände på biblioteken i USA runt 2012 berättar Eleonor. Då kändes det ganska långt från vad vi gjorde på

Foto: Nätverket Skaparbibblan.

svenska bibliotek. På Facebook blev jag sedan en del av en grupp bibliotekarier som förde en diskussion om vad ett makerspace skulle kunna vara i en svensk kontext. Amerikanska bibliotek har en annan tradition av att jobba för att komplettera skolan, till exempel genom att erbjuda utlopp för kreativitet och skapande, medan de svenska biblioteken mer har jobbat läsförmedling med litteraturen som fokus.

Diskussionerna kring detta och det faktum att ett antal bibliotek har börjat arbeta med makerspaces i projektform var ursprunget till den bok som skall släppas på BTJ i höst.

– Vi ville i boken beskriva vad det här är för något, vad det har med bibliotek att göra och hur man konkretiserar det och knyter an det till vårt uppdrag. Hur hänger den här rörelsen ihop med samhällsutvecklingen – exempelvis med vad som händer i skolan. På grund av stora tekniska framsteg står vi inför en stor utveckling där vi måste yrkesmässigt omdefiniera oss. Om vi ser på folkbibliotekens tillblivelse så blir det intressant att tala om vad syftet ursprungligen var och vad vi använde för metod för att uppnå syftet. Kunskapsförmedlingen skedde genom böcker som då var dyra och otillgängliga och folkbiblioteken skapades för att tillgängliggöra kunskapen för flera. Skaparbibblan handlar om en ny metod för att uppnå det ursprungliga syftet. Tryckta böcker kommer fortsätta vara centrala för ett tag framöver, men begrepp som digital literacitet kommer bli allt viktigare för biblioteken. Först nu finns verktygen tillgängliga för att vi skall kunna göra detta.

Eleonor vill se skapandet som ett egenvärde och ett kärnvärde för biblioteket.

– Läser du folkbiblioteksmanifestet¹ hittar du många formuleringar kring skapande och kreativitet. Förutom det så anknyter också makerspaces till vårt uppdrag kring digital delaktighet. Bibliotekens arbete med makerspaces syftar till att demokratisera skapandet och se till att alla får tillgång till det.

I diskussionen om makerspaces på bibliotek har det ibland framförts kritik att satsning på det kreativa skapandet och förflyttningen från läsförmedling är något som gynnar mer välbeställda områden i relation till andra. Det finns en oro för att moderna välbeställda bibliotek får makerspaces med dyr teknik medan fattigare områden som bebos av personer med låg utbildning får mindre bokanslag vilket drabbar barn från en torftig kulturell bakgrund. Har alla samma förutsättning att delta i en makerspace? Eleonor reflekterar över detta:

– Makerspaces trivs väldigt bra i ideella sektorn. Det blir dock väldigt slutna verksamheter där. Därför är det extra viktigt att de kommunala biblioteken jobbar med detta och ser till att alla får möjlighet att skapa och tänka och dela.

Eleonor ser det som angeläget att alla får ta del av de kunskaperna, och påpekar också att det idag är svårt att se hur utbredd makerspaces kommer bli på svenska bibliotek.

– Vi är fortfarande i de tidigaste skeendena av utvecklingen. Detta måste inte nödvändigtvis ställas i motsättning mot

Illustration: Eleonor Pavlov.

läsförmedling. Vi måste vidga begreppet läsandet och hur man läser. Berättandet sker på andra sätt än skriftspråk till exempel med film och programmering, vilket är en del av makerspaces. Programmering och digital literacitet är oerhört viktigt för barn som växer upp idag. Vad gäller den litterära scenen går vi också mot mer egenpublicering och ett mer dynamiskt litterärt landskap och detta är ett sätt för biblioteken att möta den utvecklingen

Var finns det då makerspaces i Sverige idag? Eleonor ger några exempel:

– Man kan tolka makerspace på många olika sätt. Till exempel analogt som i Garaget i Malmös skaparverkstad. Men biblioteket kan också hjälpa lokalbefolkningen att uttrycka sig och skapa genom att erbjuda verktyg och biblioteksrum som Fisksätra bibliotek i Nacka har gjort. De här verksamheterna kan kallas väldigt många olika saker såklart, men det finns också mer typiska exempel som Vaggeryds skaparbibbla eller Knivsta biblioteks makerspace.

Skaparbibblan av Eleonor Grenholm, Lo Claesson och Ann Östman släpps av BTJ förlag i samband med Bok & Biblioteksmässan 2015.

1. UNESCO:s folkbiblioteksmanifest, tillgängligt här: <http://www.unesco.org/webworld/libraries/manifestos/libraman.html> (reds. anm.).

Kreativt biblioteksarbete på Österåkers bibliotek

På Österåkers bibliotek anordnas makerspaceträffar för barn och deras vuxna på skolloven. Där får de pyssla och skapa fritt efter olika teman, men aktiviteterna är också sammanlänkade med litteratur och berättande, och kan fungera som inspiration till biblioteksbesök och läsning. Cecilia Billsdotter Jonsson har träffat Sofia Malone, bibliotekarie med en konstnärlig examen i ryggen, som jobbar med makerspace i Österåker.

Text: Cecilia Billsdotter Jonsson

Illustrationer: Balsam Karam

Det är en kylig och lite regnig vårdag när jag åker för att träffa bibliotekarie Sofia Malone vid Österåkers bibliotek. Österåker är en kommun norr om Stockholm med runt 41 000 invånare. Det är en av Sveriges snabbast växande kommuner.

Sofia är utbildad bibliotekarie och har även en kandidatexamen i fri konst som hon har läst i Dublin. Hon arbetade som biblioteksassistent i sex år samtidigt som hon pluggade i Sverige och har nu arbetat som bibliotekarie i fyra år. Den största förändringen som har ägt rum under den tid hon har arbetat är den tekniska utvecklingen, menar Sofia. För henne, som arbetar som barn- och ungdomsbibliotekarie, syns utvecklingen tydligt i de surfplattor som tillhandahålls för yngre barn och deras flitiga användande av dem.

Jag är nyfiken på hur man arbetar med makerspace på bibliotek. Biblioteken i Stockholms län har sedan länge arbetat med olika former av pyssel, mest med papper, kort och figurer. Under de senaste cirka fem åren har även olika former av målning, till exempel måla saga med utgångspunkt i Reggio Emiliapedagogiken, framgångsrikt utvecklats på bibliotek runt om i landet. Att göra figurer och sedan filma dem eller göra en egen bok eller saga på en surfplatta är något som bibliotek och förskola arbetar tillsammans med.

Begreppet makerspace kommer ursprungligen från begreppet hackerspace, som innebär en plats där man arbetar med datorer, programmering och elektronisk konst och delar sina kunskaper med varandra. I ett makerspace får vem som helst delta i ett eget eller gemensamt projekt, eller bara diskutera idéer och lösningar på olika projekt med andra. Från början handlade det om elektronik och teknik, men ett makerspace kan även arbeta med andra uttrycksformer.

Makerspaces är på framfart. I Stockholm finns till exempel Stockholm Makerspace. Där finns även Harriet Aurell som

Sofia Malone. Foto: Cecilia Billsdotter Jonsson.

har kurser om hur man tillverkar mekaniska robotar och använder sig av elektronik för att skapa olika funktioner hos dem. Syntjuntan har haft workshops i Sverige och även utomlands i hur man syr en synt, där vem som helst får delta. Man använder sig av olika elektroniska komponenter som man syr fast med ledande tråd på en bit presenning, vilken man sedan får att ljuda när man kopplar den till ett batteri och högtalare.

På Österåkers bibliotek har Sofia arbetat med makerspace i ungefär tre år. De har fått tillgång till en metodverkstad en bit från biblioteket och Sofia föredrar att vara där eftersom den

fysiska miljön är mer öppen. Hon har byggt upp verksamheten, som riktar sig till barn från sju år och deras föräldrar och anhöriga och äger rum på skolloven, på följande sätt: Första dagen skapar de fritt kring ett tema i metodverkstaden. Andra dagen har Sofia bokprat med böcker utifrån samma tema och den tredje dagen visar biblioteket film med anknytning till temat. De teman som de har haft hittills är bland annat *Häxor*, *Deckare*, *Steampunk*, *Pettsson och Findus* och *Gör din egen bok*. Sofia sitter på en skatt med massor med gamla nycklar, metallföremål, muttrar och andra inspirerande föremål hon har efter sin farbror, som var uppfinnare. Dessa föremål kommer väl till pass i makerspaceprojekten. Där har besökarna skapat skulpturer, broscher, örhängen och egna böcker. När de gjorde en egen bok kopierade Sofia vykort som hon hade hemma och av dessa och andra vackra bilder skapade barn och vuxna en egen bok från ett anteckningshäfte. Tanken var att de även skulle berätta en historia i text eller bild i sin bok. Så vill Sofia föra in berättande i sin skaparverksamhet.

För en del barn har Sofias makerspace blivit inkörsporten till biblioteket. De har varit på ett makerspace och sedan blivit nyfikna på biblioteket och tycker att det är roligare att komma dit när de redan känner Sofia. Makerspacet är mycket uppskattat, något barn uttryckte en önskan om att vara där hela kvällen. Sofia vill att hennes makerspace ska vara en plats som främjar kreativitet. En befriande plats där besökarens egen kreativitet står i centrum, snarare än att ta del av någon annans kreativitet.

– Jag vill skapa ringar på vattnet, säger Sofia. Kanske leder inte makerspace i slutändan till några storläsare, eller så gör det så, men jag jobbar för det i alla fall.

Hon betonar att biblioteket ska vara till för alla. Sofia ser bibliotek och makerspaces som fria rum, till skillnad från exempelvis skolan, där det finns en tydligare styrning.

För Sofia innebär arbetet med makerspaceverksamheten att hon får använda sina utbildningar, både den i konst och bibliotekariutbildningen – och arbetet har flutit på bra. Den enda svårigheten som har dykt upp är att det är svårt att veta hur många som kommer. Sofia har hjälp av en kollega, men ibland kan det komma upp emot 50 barn:

– Om bibliotekarien då är själv kan det bli lite hektiskt, men gå bra ändå, säger Sofia. Hon vill ändå ha kvar drop-in eftersom trösklarna för att vara med inte blir så höga.

När jag frågar Sofia om hur hon tror att framtiden ser ut för biblioteken säger hon att hon tycker att verksamheter som just makerspace är rätt väg att gå.

– Det har visat sig att biblioteksverksamheten tjänar på att bli mer utåtriktad, säger Sofia och tillägger att biblioteket måste erbjuda både barn och vuxna något som inte finns på internet, det är viktigt att satsa på det levande mötet som inget annat kan ersätta.

Sofia har tre makerspaces per år, men även mycket annan kreativ barnverksamhet, som förskolestunder då hon till exempel läser högt ur *Vem ska trösta Knyttet*, varpå barnen får rita något som de är rädda för. Bibliotekarie är ett brett yrke

och Sofia tycker att det blir vad man gör det till, på gott och ont:

– Man får skapa en struktur med nya definitioner och inom dem skapa en struktur där man kan vara mer fri, säger hon. Man kan så ett frö på till exempel BVC-visningar att man kan börja läsa för en sex månaders bebis.

Sofia har gjort utställningar och dokumenterat vad skaparna på makerspacet gjort. Men oftast vill barnen ta hem sakerna med en gång. Hennes skatt av maskindelar och andra vackra föremål är en bra resurs för skapande och återvinning. Hon tycker att det är roligt att allt detta kan komma till användning och har märkt att barnen verkligen gillar föremål från förr i tiden.

Om kreativiteten på biblioteket sätts i centrum är makerspace ett mycket bra sätt att arbeta på, även för vuxna. Det involverar såväl fantasi, kunskap som nya sätt att tänka på. Den kreativa processen skapar samhörighet hos deltagarna i makerspacet och anknyts till biblioteksverksamheten med olika teman ur böcker eller filmer.

Makerspace blir ju en form av samtal och bidrar dessutom till en annan viktig del av bibliotekens verksamhet; att främja och ge möjlighet till eget skapande på olika sätt. Att tillverka något med händerna gör också att man känner sig delaktig, att man gjort ett litet avtryck och man kan känna att detta, biblioteket och lokalen där själva makerspacet äger rum, är en plats för mig. Då vill man gärna återvända och utforska vad det kan erbjuda även i framtiden.

Det kreativa biblioteket

Makerspace på bibliotek är en växande rörelse både i Sverige och internationellt. Tobias Willstedt sätter den i en bredare kontext och problematiserar rörelsen i ljuset av andra sociala och tekniska förändringar.

Text: Tobias Willstedt

Illustration: Balsam Karam

När vi pratar om det kreativa biblioteket, och då tänker jag kanske främst på makerspace-rörelsen, så pratar vi ofta om de möjligheter som tillgången till ny teknik innebär. Tillgång till ny teknik kommer att förändra vårt sätt att producera på samma sätt som internet har förändrat vårt sätt att dela kunskap. Att utvecklingen har gått snabbt och förändrat mycket går väl inte att förneka. Men det finns andra dimensioner och digitala och sociala klyftor består, oavsett om vi pratar lokalt här i Sverige eller internationellt.

Ett resultat av välfärdssamhällets uppgång, fall och återkomst i en nyliberal tappning har lett till att klassammansättningen förändrats. Vi ser nu att en del av arbetarklassen är etablerad, med ganska goda materiella villkor. Den andra delen är utförsäkrad, arbetslös, osäkert anställd, och består av individer som exempelvis kan ha svårt att hitta en bostad som de långvarigt kan stanna i.

Den situation som jag redogjort för ovan – nedmonteringar i välfärden, ökande sociala och ekonomiska klyftor samt en stor grupp medborgare i behov av såväl skyddsnät som möjligheter – är verkligheter som vi på svenska folkbibliotek måste förhålla oss till och finna vår roll i. Givet är att dessa grupper kommer att ha olika förutsättningar att delta i exempelvis makerspace som bygger på att deltagarna är förhållandevis jämlika när de går in i rummet.

Ett kritiserat skolväsen där likvärdigheten värderas allt mindre och betydelsen av vilken skola du går på blir allt större (vilket ett flertal stora undersökningar visat på de senaste åren), leder också oundvikligen till större klyftor – socialt och kunskapsmässigt. Elever som går ut ur skolan med helt olika bagage och erfarenheter har olika förutsättningar att delta i bibliotekens kreativa projekt.

En globaliserad värld med stor in- och utflyttning mellan den rika och den fattiga världen kombinerad med en ökad

bostadssegregation, ökar klyftorna mellan rika och fattiga delar av Sverige. Bara i samma stad kan klyftorna mellan olika stadsdelar vara dramatiska.

Samtidigt har vi sett en teknisk utveckling som förändrat sättet vi delar kunskap och information på, och som möjliggör nya sätt att konsumera kultur. Internet, smartphones, sociala medier, surfplattor och de system, varor och tjänster som kan komma att ersätta detta har gett oss anledning att tala om en förändring som motsvarar Gutenbergs tryckpress. Tillgången till den nya tekniken är dock ojämnt fördelad och tekniken i sig är sårbar.

Den nya tekniken och klyftan mellan dem som har tillgång och förståelse för den och de som inte har det skapar ett fragmentiserat medieklimat som ställer nya krav på hur folkbiblioteken ska jobba. Vi ska kunna tillgodose behoven hos låntagaren som vill ladda ner en e-bok med den senaste tekniken såväl som den vuxne analfabeten som inte har digital kompetens eller ens har de kunskaper som krävs för att alls tillgodogöra sig texter.

Det är i denna kontext som det kreativa biblioteket måste etablera sig. Och jag undrar om det är en del av lösningen på dessa problem, om det kan fungera kompensatoriskt i gammal god folkbibliotekstradition eller om det bara är ytterligare en tillgång till dem som befinner sig på rätt sida av klyftan?

EN LYCKAD KVÄLL I STOCKHOLM

Min sista semestervecka tillbringade jag i Stockholm och för att dra ut på frihetskänslan och för en stund leka turist tog jag en promenad och tänkte att det kunde vara trevligt med en fika på Sergels torg. Just den här dagen tittade solen äntligen fram efter några ganska regniga sommarveckor och hela Plattan bubblade av liv och folk som ville passa på att njuta och känna att just nu, den här stunden, var det faktiskt sommar.

Fiket utanför biblioteket Plattan, som jag valde att besöka, var förstas fullsatt den här eftermiddagen men jag hade tur för när jag kom med mitt kaffe och min kaka ropade en man i femtioårsåldern att han hade plats vid sitt bord.

- Hej! Kom och sätt dig här, jag heter Christer, sa han och räckte fram handen. Det var vänligt tänkte jag och hälsade, sa mitt namn och satte mig. Sen frågade Christer mig om jag bodde i Stockholm.

- Jo, det gör jag svarade jag, och du?

- Nej jag har semester och kommer från Åre, svarade han. Men jag kommer ursprungligen från Enköping och jag har en båt i Vaxholm och nu tänkte jag hitta på något skoj ikväll, "göra stan" som det heter.

- Låter som en bra idé svarade jag och sen frågade jag om Christer jobbade med turism, skidor eller något sådant eftersom han flyttat från Enköping till Åre.

- Inte direkt svarade han, jag jobbar med installationsarbeten i fastigheter. Sen frågade han artigt vad jag sysslade med.

- Jag jobbar på bibliotek, är bibliotekarie, svarade jag. Något märkligt hände då med min nya bekantskap. Han liksom tittade rakt på mig eller snarare igenom mig med en vidöppen, lätt orolig blick och bakom hans pannben pågick förmodligen en tankeverksamhet som hade fullt upp med att finna någon form av lämplig fortsättning på konversationen som börjat så trevligt denna soliga sensommardag. Så efter en stund kommenterade han trots allt mitt yrkesval med

att säga:

Dummerjöns

Hc.07

u

Fågeln med gulaskrinet. S.112 ff.

7

- Jaha, du tillhör alltså en yrkesgrupp som håller på att avveckla sig själv?
- Nja! Det beror kanske på hur man ser på det, svarade jag och försökte låta lite positiv.

den

Hef La Fontaine, Djurblir. S. 21.

- Jo visst det så klart, det finns ju e-böcker också, menade Christer, och fortsatte med att säga att det kommer väl mer och mer sådant i din bransch och på så sätt *kan* det ju finnas en viss marknad i framtiden även för biblioteken, utvecklingen går ju trots allt framåt ...

- Ja, kanske det, svarade jag, men det är ganska mycket krångel mellan förlagen och biblioteken som gör det här med e-böcker lite knepigt och dyrt, frågor kring upphovsrätt och licenser med mera. Sen är det också så att det faktiskt är många som fortfarande föredrar att läsa tryckta böcker, fortsatte jag. Till och med en del yngre personer och om några dagar kommer det att finnas ett flera kilometer långt bokbord uppe på Drottninggatan med bara tryckta pappersböcker. Det är ett jättepopulärt jippo som händer här varje år och drar en stor publik, nästan som en slags folkfest för böcker av alla de slag, gamla och nya, speciallitteratur och allt möjligt annat.

Jag vet inte om Christer hörde det där sista jag sa, det där om bokbordet, för hans mobil ringde just då och snabbt började han med sin kompis planera för en spännande kväll med pubbesök och annat kul. Eftersom mitt kaffe var urdrucket reste jag mig diskret och nickade åt Christer att jag tänkte gå. Han nickade vänligt men lite frånvarande tillbaka mot mig, han hade nog nästan glömt att jag satt vid hans bord. Mobilsamtalet med kompisen gjorde i alla fall att Christers blick åter blev trygg och förtröstansfull, nya spännande projekt var på gång. Inget mer prat om det där obsoleta. Kanske kunde det trots allt bli en lyckad kväll i Stockholm?

Hög KRUSE Ur medeltidens
stjärnenatt

Adress
Namn

p 9

B 1

Eac

Eac

RÖDA LINA

Bf(

Sökmotormarknadens problem ska lösas med lagar och regler, inte med offentliga satsningar på teknik

I förra numret av *bis* efterfrågade Fredrik Larsson ett oberoende webbindex som alternativ till Google. Lars Klasén svarar i denna replik att vi inte ska överskatta Googles dominans vad gäller indexering och att vi bör reglerera genom lagar och regler snarare än genom det han menar är orealistiska projekt.

Text: Lars Klasén

Illustrationer: Marie Kårsjö

”Vi behöver ett oberoende webbindex”, hävdar Fredrik Larsson i *bis* 2/2015 i en artikel med just den titeln. Skälet är Googles dominans på sökmotormarknaden, med makt ”över våra liv, och detta utan folklig kontroll och insyn”. För att komma ifrån denna situation föreslår han att vi (samhället) ska bygga ett globalt index.

Jag tycker inte att det är en bra idé. Inga träd växer till himlen. Googles dominans är inte för evigt. För femton år sedan dominerade Microsoft webbläsarmarknaden (Internet Explorer), men där har marknadskrafterna gjort sitt. Varningar i stil med dem som nu hörs om Google förekom på 1990-talet om AltaVista, den dåvarande sökmotordominanten. Den är borta sedan länge. Googles marknadsandel, relaterad även till tjänster som Facebook, Instagram, Twitter etcetera, dalar faktiskt redan. Och sin undergång svarar företaget självt för – genom att stimulera andra till att bli ännu bättre. Till exempel på att dra in annonspengar. Det är denna förmåga som är källan till Googles enorma framgång, inte ”dess index”, vilket Larsson anger. Han nämner för övrigt själv Bing, som också har ett globalt index – men som ”ännu inte lyckats tjäna pengar på det”. Nej, det är just det. För att åter nämna AltaVista, så var det en för sin tid förnämlig sökmotor. Den lades ner i brist på annonsintäkter. Inget annat. Så att bygga ett nytt index i syfte att ”motverka” Googles makt är ur denna synpunkt meningslöst.

Faktum är att dagens starkaste konkurrent om annonspengarna, Facebook, nu storsatsar på sökning. Man experimenterar

för närvarande med ett index baserat på cirka en biljard poster. Men dess verkliga trumfkort är den kännedom om de närmare 1,5 miljarder användarna (månatliga) man har genom att man förmått dessa att registrera sig och ange uppgifter om sig själva. Där ligger Google i lä.

Att Google verkar utan ”folklig kontroll” stämmer inte. Google är underställt samma lagar och regler som vilket annat företag som helst. Se bara på hur de tvingats att acceptera ”rätten att bli glömd”. Och hur de tvingats lämna ut data till NSA. I ljuset av detta känns det främmande att tro att ett samhälleligt index skulle kunna vara ”oberoende”. Det skulle snarare vara än mer utsatt för styrning än någonsin de kommersiella.

Insynen då? Nej, vi vet inte ”exakt hur de går tillväga” på Google för att skapa träfflistorna. Men vi vet inte heller hur Scopus, ProQuest, InfoTorg, Adlibris och CDON gör det, hur ICA och Coop styr sina personliga ”erbjudanden”, enligt vilka kriterier UC och Soliditet gör sina kreditvärderingsbedömningar, hur Amazon och Blocket ger köptips, hur Elgiganten, Bokus och Bisnode väljer målgrupp för reklam, etcetera, etcetera. Allt detta är former av ”träfflistor”, och kriterierna för dessa är affärshemligheter – och medel i konkurrensen. Upprörande? Ja, när ICA införde betalkort som innebar personliga erbjudanden baserade på köpvagnar var jag en av dem som reagerade negativt. Men det är frivilligt att nyttja ICA. Och alla de andra, inklusive Google. Vill man inte betala ”priset” i form av reklambudskap, integritetshot,

icke önskvärd rankning, sökavgifter, etcetera, så kan man avstå från tjänsten. Därför är vi inte alls, som Larsson skriver, "alltid hänvisade till de sökkriterier och 'ideologi' som Google representerar".

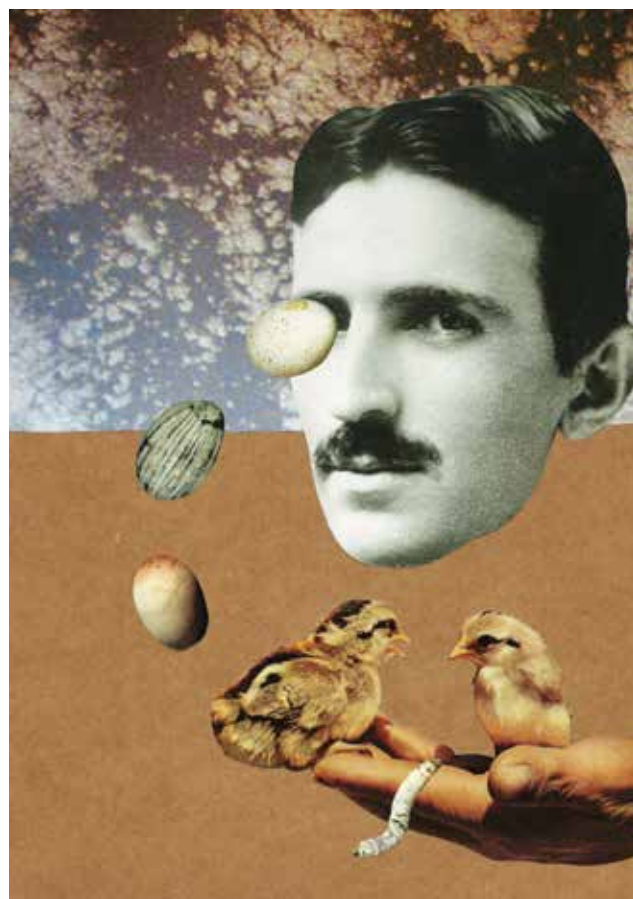
Jämförelsen med privata vägs skyltar enligt hemliga kriterier är inte relevant, ty det har inte ett dugg med träfflistor eller affärshemligheter att göra. Om skyltarna sätts upp i strid mot gällande lagar och regler så beivras de men det finns inga lagar som anger hur sökalgoritmer måste fungera, inte heller att de måste offentliggöras.

Larsson framställer Googles skicklighet vad gäller att anpassa träffresultat till tidigare sökningar som ett problem eftersom det kan skapa en "sökububbla utan nya perspektiv eller infallsvinklar". Jag förnekar inte alls nyttan med att se utanför sitt eget gebit, men informationssökning går ju ut på att så effektivt som möjligt få relevanta svar på sina sökfrågor, inte att ägna tid åt annat, hur värdefullt det än må vara.

Larsson skriver att "Om Google inte indexerar ett dokument kan man faktiskt säga att det inte existerar". Detta argument känns som en reminiscens från webbens barndom, då lärare, bibliotekarier med flera slogs mot en utbredd föreställning bland studerande om att "finns det inte på internet så existerar det inte". Men idag finns en medvetenhet om att sökmotorerna inte ger allt (trots att de ger enormt mycket mer ändå!). Att de flesta inte "orkar" söka vidare efter att de använt Google är en annan sak. Problemet idag är bristande källkritik. För övrigt är ju argumentet relevant även för det globala index som föreslås: det kan ju omöjligen täcka allt. Och därtill kan en aldrig så bra sökmotor eller ett "index" med all världens information varken till fullo kompensera för bristande sökkompetens hos användarna eller för "brister" i hur den insamlade informationen "ser ut" och är "beskriven". Beakta bara skillnaden mellan en doktorsavhandling och ett tweet!

De första onlinetjänsterna hade bara en "rankning" av träffarna: kronologisk. Objektivt! Sedan kom möjlighet till alfabetisk sortering, på författare etcetera. Ganska objektivt. Sedan rankning baserad på antal funna sökord. Knappast objektivt. Sedan viktning av förekomst i olika fält, närhet mellan sökord, antal länkar, popularitet, etcetera! Varenda onlinetjänst har rankning baserad på egna kriterier – precis som Google. Sökmotorer baserade på det globala indexet kommer också att ha rankning. Med egna kriterier, som också kommer att vara utan kontroll och insyn. (Eller?) Och en sak är klar: marknaden kommer att frambringa en ny dominant! Ur askan i elden!

Att ett globalt index skulle kräva stora statliga investeringar, som Larsson skriver, är ett understatement. Och det gäller inte bara själva uppbygget – utan i ännu högre grad driften. Google har omkring 50 driftställen, globalt fördelade, med totalt omkring 10 miljoner servrar. Den årliga driftkostnaden är hemlig men uppskattas till 200 miljarder kronor! Ett index som, enligt förslaget, ska betjäna flera externa "sökmotorer"

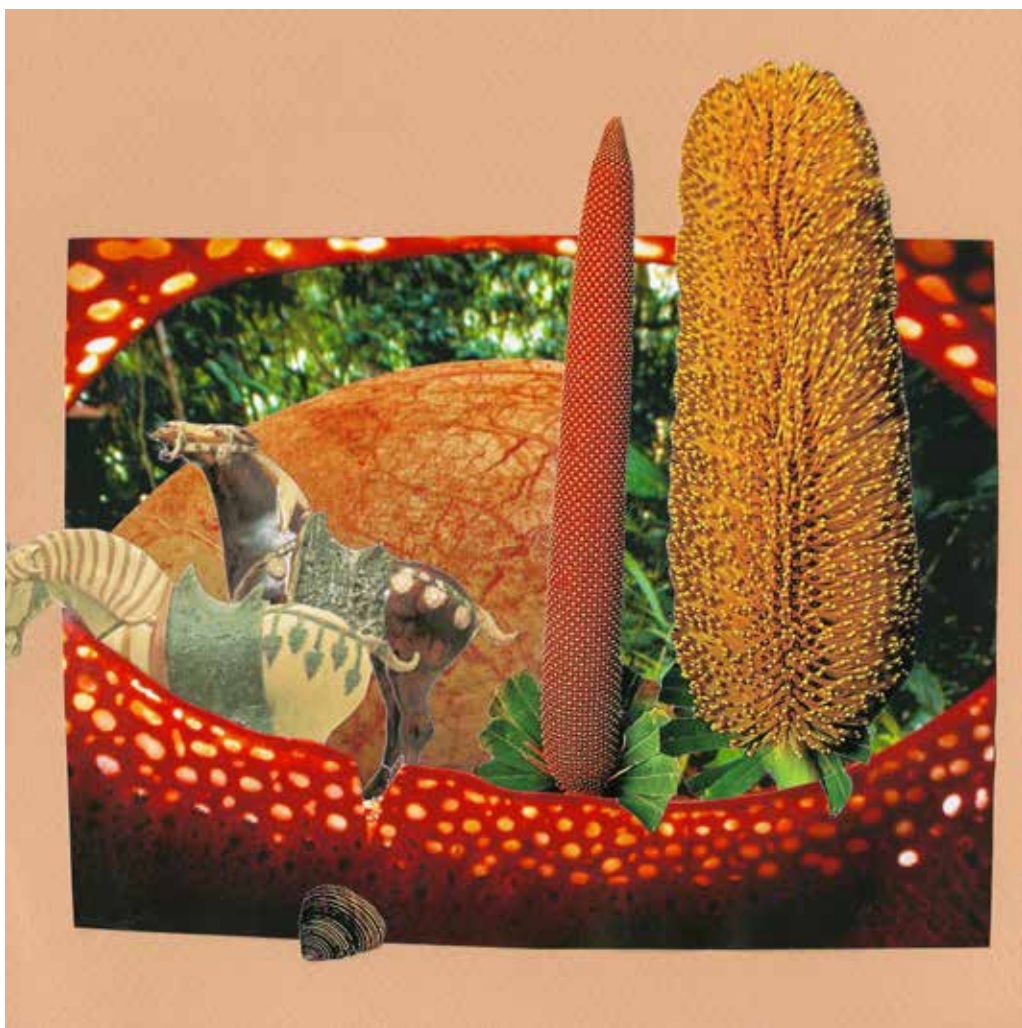

lär inte kosta mindre. Ty indexdelen är den mest kostsamma, inte minst på grund av alla uppdateringar.

Att jag apostroferade "sökmotorer" här beror på att det inte går att, som Larsson gör, enkelt särskilja indexet från sökmotorn, i alla fall inte utan att mista många av de sök- och sorteringsmöjligheter som moderna sökmotorer har. Långt därifrån! De är intimt sammankopplade, och indexet i sig är inte heller en enhet, utan ett komplex av filer och program.

Larsson nämner decentraliserade lösningar, till exempel baserade på teknik för peer-to-peer, men ifrågasätter samtidigt dess möjligheter i detta sammanhang. Och det gör han rätt i. Vad gäller att på ett mer avancerat sätt knyta ihop driftställen med inte bara helt olika miljöer utan också olika ägare tycks det vara kört. Många offentliga projekt i den vägen har misslyckats, bland annat Nordinfos projekt IANI (Intelligent Access to Nordic Information) och satsningen på Z39.50 som en framtidsväg för sökning i decentrala söksystem och databaser. Rättsinformationsprojektet, för samlad sökning i myndigheternas rättsinformation, startade 1999 men är ännu långt ifrån klart.

Jag uppfattar att det föreslagna globala indexet ska baseras på den teknik som Google, Bing och andra sökmotorer, liksom kommersiella onlinetjänster, använder. Principerna för denna teknik, IR, utvecklades för över ett halvt sekel sedan. Jag tror inte på någon ersättare inom överskådlig tid, men vem vet? Historien är full av innovationer som omkullkastar vedertagna

lösningar! Med detta vill jag peka på att investeringar i ett globalt index idag riskerar att bli värdelösa i morgon. Medan de kommersiella aktörerna snabbt kan byta fot kan samhället stå där med ett index som ingen vill nyttja.

För övrigt förskräcker historien vad gäller offentliga satsningar. De flesta sådana projekt inom informationssökning har lagts ner, allt från EU-stödda Quaero till svenska Nordic Web Index (NWI), Svesök och Skånewebben. Samtliga med storvulna ambitioner men med korta liv.

Visst kan man debattera frågan om sökmotorer. Men snälla, glöm förslaget om ett index i samhällets regi! Förslag i stil med detta riskerar bara att "sätta griller i huvudet" på teknikfascinerade beslutsfattare, som alltför lätt låter sig övertalas. Typ de som lät sig lockas att stödja de nämnda Quaero, NWI, Svesök och Skånewebben.

Glöm också tanken på att bibliotekariekåren ska driva denna fråga internationellt. Medborgarnas tillgång till infor-

mation har förbättrats enormt sedan webbens genomslag, och allt talar för en fortsättning. Att det finns skavanker ändrar inte detta faktum. Jag tycker att bibliotekarierna ska ägna sig åt det de är experter på: att söka information, att bidra till utvecklingen av söksystem (men inte bygga dem) och att utveckla medborgarnas informationskompetens. Och att värna det fundamentala: att samhället samlar in och bevarar den information som bedöms viktig, idag och i framtiden. Då går det att när som helst, vid behov, åstadkomma möjlighet till sökning, med de verktyg och metoder som då står till buds.

Nej, jag är ingen marknadsnörd. Och som mångårig BiS-medlem stödjer jag målet att biblioteken ska "stödja yttrandefriheten och garantera tillgången till information". Jag är bara så trött på att offentliga medel slösas på orealistiska projekt. Problem på sökmotormarknaden ska mötas med politik, lagar och regler!

Fredrik Larsson svarar Lars Klasén direkt

Nej, Google kommer inte att vara för evigt och min argumentation bygger heller inte på att företaget gör det. Problemet är mer grundläggande än så och består i att ett eller några få företag formar våra liv i den mening att de filtrerar och levererar i princip all vår digitala information. Att Facebook, som Lars Klasén påpekar, nu tar upp kampen med Google kommer inte förändra något vad gäller brist på medborgerlig insyn och inflytande oavsett vem som vinner. Kostnaderna för att upprätthålla ett globalt webbinde, som är en förutsättning för att kunna tillhandahålla kvalitativa söktjänster som i sin tur kan generera annonsintäkter, är så enorma att inget annat företag än av typen Google eller Facebook kan göra detta. Vi kommer därför att se monopol eller oligopol på detta område så länge internet och kapitalism består i sin nuvarande form. Endast en organisation som EU kan bygga och upprätthålla ett webbinde vid sidan av dessa storföretag och dessutom ge medborgerlig insyn samt öppna upp för andra än multinationella företag att använda sig av indexet. Självklart skulle också en demokratisk stat eller stater kunna skapa ett oberoende webbinde fritt från direkt politisk styrning, annars är vi väldigt illa ute vad gäller hela vår demokrati.

Kan då inte detta problem med en eller några dominerande aktörer på detta område lösas lagstiftningsvägen, som Klasén anser? Vad skulle hända om lilla Sverige skulle börja kräva av Google att avslöja sina mest värdefulla affärshemligheter. Det är inte en strid vi skulle vinna i denna av Google så beroende tid.

Klasén menar vidare att vi kan avstå från att använda Google och därmed inte vara beroende av hur de indexerar och filtrerar informationen på internet. Möjligen i teorin, men i den faktiskt existerande verkligheten, som exempelvis yrkesverksam bibliotekarie, är det i princip omöjligt. Exempelvis är Google Scholar så pass bra att det vore tjänstefel att inte använda denna tjänst. Klasén jämför Google med ICA och andra liknande företag, men ICA är något helt annat. Google har makten att avgöra om du ska hitta en viss sida eller inte, oavsett var i världen du befinner dig och det är makt på en helt annan nivå än vad en matvaruaffär har. Jämför med om ett företag hade makten att bestämma om det skulle gå en väg till ICA eller inte. Klasén menar att denna typ av jämförelser inte är relevanta, men då vägar, vägskyltar och kartor fyller samma funktion i den fysiska världen som en sökmotor och ett globalt webbinde gör i den digitala är de mycket relevanta. Problemet är att det inte går att söka bortom Google och att vi är beroende av ett enda företag på ett sätt som inte skulle accepteras i den fysiska världen. Tänk om det bara fanns en global matbutikskedja där alla kände sig tvungna att sälja sina matvaror.

Att ett oberoende webbinde, som Klasén hävdar, även det skulle missa att indexera vissa dokument och att det skulle kunna finnas viss ideologisk snedvridning av hur rangordningen av sökningar sker, stämmer. Dock är skillnaden att hela

den bakomliggande mekaniken skulle vara öppen för att ta del av och kritisera, vilket ju inte är fallet med Googles webbinde eller rangordning av träffar. Det är alltså stor skillnad vad gäller transparens och insyn. Alla medborgare skulle i någon mening tillsammans arbeta för att förbättra indexeringen och kanske skulle vi till och med lyckas bättre än Google.

Slutligen menar Klasén att ett projekt med avsikt att skapa och upprätthålla ett globalt oberoende webbinde skulle kosta mycket pengar och att det skulle kunna misslyckas. Visst finns det risker, men till skillnad från andra liknande projekt som har försökt ta upp kampen med Google kommer detta inte att konkurrera med Google. Ett oberoende webbinde har som syfte att skapa mer transparens, mer folkligt inflytande och ett mer mångfacetterat elektroniskt landskap, men inte att tjäna pengar på annonsintäkter. Även om ett oberoende globalt webbinde blir verklighet kan Google eller Facebook komma att fortsätta vara stora aktörer, men de kommer få konkurrensen av bibliotekarier, småföretag och alla andra som vill vara med om att utveckla applikationer och databaser baserade på detta index. Alternativet är en värld där all den digitala informationen vi får på våra skärmar filtreras genom några få storföretag och vips har alla löften om internets mångfald och demokratiska kraft gått om intet. Eller är vi redan där?

Fredrik Larsson

Open access är inte nödvändigtvis icke-kommersiellt

Forskningspublikationer som görs fritt tillgängliga enligt principerna för open access kan i vissa fall utgöra en motvikt till kommersiella, licensierade tidskrifter, men open access förekommer också hos de kommersiella förlagen, som kan göra vinst på författaravgifter och hybridtidskrifter. Med exempel från bland annat Latinamerika diskuterar Jacob Andersson open access-landskapets komplexitet och möjliga vägar framåt.

Text: Jacob Andersson

Illustration: Balsam Karam

I *bis* 1/2015 skriver Stellan Klint om en del av fördelarna med att publicera forskning open access (OA), fritt tillgängligt, och hur forskningsbibliotek kan bidra till detta. Jag skulle vilja problematisera en del av tankarna i artikeln och lägga till en del andra. Jag vill hävda att det inte råder någon motsättning mellan OA och kommersiell publiceringsverksamhet och att det finns stora problem för främst utvecklingsländer vad gäller finansiering av publiceringsavgifter, men att det också finns alternativa publiceringsmodeller som verkar intressanta för oss som gärna ser en avkommersialisering av den vetenskapliga publiceringen.

Jag refererar i de flesta fall till föredrag vid en konferens hösten 2014 (COASP 2014), men frågorna och sakinnehållet diskuteras kontinuerligt i många OA-sammanhang.

Open access är inte lika med icke-kommersiellt

OA är inte samma sak som icke-kommersiellt. Det finns gott om OA-publicering som är kommersiell, och det finns gott om icke-kommersiell publicering som inte är OA. De stora kommersiella förlagen, som exempelvis Elsevier och Wiley, är inte hotade av utvecklingen, om någon trodde det. De publicerar själva mer och mer OA. Deras aktiekurser fortsätter att stiga trots att andelen OA ökar inom vetenskapsvärlden. Fler och fler mindre, kommersiella aktörer ger sig in på marknaden. Den stora inkomsten här är publiceringsavgifterna: i stället för prenumerationsavgifter finansieras utgivningen av att författaren (eller snarare författarens finansör) betalar en avgift för att få publicera sin artikel. Det handlar alltså helt enkelt om en annan affärsmodell – inte en avkommersialisering.

Dessutom går fortfarande den prenumerationsbaserade utgivningen ekonomiskt bra.¹

Hybridtidskrifter, som nämns i *bis* 2/2015, är ännu en smart lösning för förlagen och en katastrofal affär för forskningsbiblioteken. Först måste biblioteken betala väldigt höga prenumerationsavgifter avtalade på en monopolmarknad (det finns ju till exempel bara en tidskrift som är *Nature*). Sedan måste forskaren betala för att göra en enskild artikel fritt tillgänglig, ofta på grund av att fler och fler forskningsfinansiärer kräver att resultaten av den forskning de finansierar ska publiceras OA. Detta kallas ”double dipping” eftersom förlaget får betalt två gånger för samma artikel. Som kompensation för detta finns det i vissa fall återbetalningsavtal mellan förlagen och biblioteken, där en del av prenumerationsavgiften betalas tillbaka. Summan som återbetalas beräknas utifrån hur mycket som betalats för att göra artiklar fritt tillgängliga. Uppenbara problem här är att det fortfarande rör sig om en monopolsituation, vilket påverkar förhandlingsmöjligheterna även vad gäller denna återbetalning, samt att beräkningsunderlaget inte är offentligt, vilket gör att man måste beakta förlagens krav att motivera sig inför sina aktieägare. Biblioteken saknar insyn.

Situationen i utvecklingsländer

Abel Packer från SciELO, en publikationsdatabas i Brasilien som publicerar forskning från tolv länder i Sydamerika och

1. Aspesi, Claudio. (2014). Goodbye to Berlin – Where is OA Heading? A View from the Financial Markets. Tillgänglig: <http://oaspa.org/wp-content/uploads/2014/09/Claudio-Aspesi.pptx>.

Afrika samt Spanien och Portugal, och Dominique Babini från CLACSO, Latinamerikanska rådet för samhällsvetenskaper, berättade på COASP hösten 2014 om situationen för OA-publicering i Latinamerika.² De poängterade båda att publiceringsavgifterna är ett stort hinder för många forskare, som utestängs från det vetenskapliga samtalet. Det finns helt enkelt inte pengar till dessa avgifter, och de rabatter som många förlag erbjuder forskare från utvecklingsländer är inte tillräckliga.

Traditionellt sett har en stor del av all vetenskaplig publicering i Latinamerika varit fritt tillgänglig utan publiceringsavgift i tidskrifter utgivna av icke-kommersiella vetenskapliga samfund. Nu finns det flera exempel på hur dessa tidskrifter köps upp av europeiska eller nordamerikanska förlag som byter finansieringsmodell och inför publiceringsavgifter. På detta sätt begränsas många forskares möjlighet att publicera sig.

Vidare har man länge haft en vad man skulle kunna kalla pragmatisk inställning till upphovsrätten. Studiematerial och artiklar har kopierats upp i kompendier som studenter och forskare kunnat ta del av. Institutioner och forskningsbibliotek har samarbetat över hela Latinamerika och delat med sig av databastillgång och tidskriftsprenumerationer. Detta har gjorts bland annat utifrån den mer eller mindre outtalade självbilden som missgynnade postkoloniala ekonomier. Sammantaget gör denna utveckling att övergången till OA-publicering inte ses som helt och hållet positiv. Man måste se till hela sammanhanget.

Ett möjligt alternativ

Varför inte bara deponera sitt forskningsresultat i ett öppet institutionellt arkiv? Därför att de vetenskapliga tidskrifterna står för redaktionellt arbete och vetenskaplig granskning. Tyvärr också på grund av prestige och för att vetenskapliga institutioner och finansörer använder tidskrifternas "impact

factor"³ när de bedömer forskares anställningsbarhet och finansieringsmöjligheter. För att lösa situationen med monopol är det nödvändigt att sluta använda impact factors på detta sätt. Tills dess är det orealistiskt att tro att tidskrifterna spelat ut sin roll, även om det finns flera intressanta exempel på hur man kan hantera till exempel den vetenskapliga granskningen (peer review) på andra sätt.

Open Library of Humanities (OLH) har en finansieringsmodell som kan vara ett bra alternativ till både de prenumerationsbaserade och de publiceringsavgiftsfinansierade modellerna. I stället delas kostnaderna mellan alla deltagande lärosäten (via sina bibliotek).⁴ Även om OLH inriktar sig på att lösa de problem som är specifika för humaniora så är affärsmodellen möjlig att tillämpa inom alla vetenskapsområden. Mycket forskning inom humaniora saknar externa finansörer och det finns en kvardröjande syn på självfinansierad publicering som något komprometterande, men publiceringsavgifter för författare är som vi har sett problematiskt för all vetenskaplig publicering.

Initiativet är internationellt och de flesta deltagande lärosäten är nordamerikanska eller brittiska. Som första svenska lärosäte gick Uppsala universitet nyligen med.⁵ Christer Lagvik vid Uppsala universitetsbibliotek motiverar medlemskapet med att OLH är ett initiativ som kan påskynda övergången till OA inom humaniora. Han påpekar att humaniora fortfarande är i ett inledande skede där olika aktörer inom publiceringssfären – förlag, bibliotek, författare, forskningsfinansierer – provar olika modeller för OA, och menar att framtiden får utvisa om modellen med publiceringsplattformar där universitetsbibliotek och lärosäten direkt bidrar med medel blir en långsiktig lösning. En nackdel med sådana lösningar kan enligt Lagvik vara att den verkliga publiceringskostnaden inte är tydlig för författare och forskningsfinansierer, varför det gäller att få till transparens vad gäller den ekonomiska aspekten.⁶

Frågan om OA är alltså i praktiken mångfacetterad och vad gäller finansieringen absolut inte oproblematisk. Lyckligtvis har delar av forskarsamhället reagerat mot det som uppfattas som en orimlig publiceringssituation, vilket uppmuntrat flera intressanta alternativ.

3. "Journal impact factor" är en siffra som anger det genomsnittliga antalet citeringar av en tidskrifts artiklar under en viss period, oftast två år. Måttet kan användas för att säga något om en tidskrifts betydelse inom sitt fält.

4. Open Library of Humanities. (2015). The OLH model. Tillgänglig: <https://www.openlibhums.org/about/the-olh-model/>.

5. Open Library of Humanities. (2015). Uppsala University joins OLH LPS model. Tillgänglig: <https://www.openlibhums.org/2015/06/01/uppsala-university-joins-olh-lps-model/>.

6. E-post från Christer Lagvik.

2. Packer, Abel. (2014). Open access journals in Latin America. Tillgänglig: <http://oaspa.org/wp-content/uploads/2014/09/Abel-Packer.pptx> & Babini, Dominique. (2014). APC's : the new enclosure to knowledge. Tillgänglig: <http://oaspa.org/wp-content/uploads/2014/09/Dominique-Babini.pptx>.

Lägesrapport från Librarians and Archivists with Palestine

bis har tidigare rapporterat om bibliotekssituationen i Palestina och solidaritetsnätverket Librarians and Archivists with Palestine (LAP). Här följer en mycket förkortad version av nätverkets senaste rapport, som skrevs efter den senaste delegationens resa i Palestina i april. Rapporten finns att läsa i sin helhet på vår blogg, se <http://foreningenbis.com>.

I april 2015 reste nio bibliotekarier från fyra länder till Palestina i en uppföljningsresa efter 2013 års delegation. Då träffade delegationens sexton bibliotekarier representanter från forskningsbibliotek, kultur- och mediacentra, folkbildningsverksamheter, familjebibliotek, museer, specialsamlingar, med mera. Ur denna delegation bildades nätverket Librarians and Archivists with Palestine (LAP), som också försågs med en styrgrupp bestående av palestinska bibliotekarier, arkivarier, informationsarbetare och aktivister.

Delegationen i april 2015 var indelad i två grupper. Den ena gruppen fokuserade på forskningsbibliotek och frågor kring kunskapsproduktion i Palestina. Den andra gruppen fokuserade på tillgång till barnlitteratur på arabiska, både på Västbanken och i –48 (Israel).¹

På resan och i vårt arbete respekterade vi genomgående det palestinska civilsamhällets uppmaning till bojkott, desinvestering och sanktioner (BDS) gentemot Israel. Vi samarbetade inte heller med någon organisation som bryter mot denna uppmaning. Som bibliotekarier och arkivarier, människor som tror på tillgång till information, håller vi med om att institutionella akademiska och kulturella bojkotter är passande svar mot inskränkningar av frihet och att de är effektiva verktyg för förändring.

Under vår resa såg och lärde vi oss mer om hur den israeliska ockupationen påverkar palestiniernas liv. Vi såg den vapenlika

apartheid-muren, checkpoints och segregerade vägar. Vi såg den snabba utvecklingen av israeliska bosättningar på kullarna ovanför palestinska byar, fler och större än de bosättningar vi såg 2013 – ett bevis på den pågående stölden av land och den påtvingade flytt som palestinier har upplevt under årtionden.

Besöket i Palestina har fördjupat vår förståelse för de frågor som vi fokuserade på under resan. Vi vill arbeta direkt med våra kollegor i Palestina i projekt som är både praktiskt och politiskt betydelsefulla. Vår förhoppning är att kunna stötta fortbildning hos biblioteksarbetare vid universiteten genom översättningar av ny biblioteks- och informationsvetenskaplig litteratur till arabiska och hjälpa till att skapa stipendier som palestinska bibliotekarier kan söka för att delta i konferenser och andra aktiviteter. Vi ska undersöka hur människor runt om i världen kan stödja medieförvärv till palestinska skolbibliotek och samtidigt diskutera den politiska situation som har skapat dessa behov. Vi planerar också ett arbete som underlättar översättning av palestinsk barnlitteratur från arabiska till andra språk och distribuera dessa böcker i våra miljöer. Vi hoppas att få närmare kontakt med våra kollegor i Gaza och att uppmärksamma de frågor som är viktiga för dem. Vi kommer att fortsätta utveckla utbildningsmaterial och den arkivkapsel som vi skapade efter 2013 års delegation. Vi vill återigen deklarerar vår övertygelse att delta i BDS-kampanjen, att kritiskt utvärdera våra egna privilegierade positioner och att stödja palestiniernas rätt till självbestämmande och tillgången till information om och i Palestina.

*Librarians and Archivists with Palestine,
2015 års delegation*

Översättning och bearbetning: Martin Persson

1. För att referera till olika delar av det historiska Palestina använder palestinier ofta årtalen de ockuperades av israeliska styrkor. Israel benämns till exempel ofta "1948 års Palestina" eller bara "–48" och för Västbanken och Gazaremsan används ibland "1967" eller "–67". Här väljer vi att använda de termer våra palestinska kollegor oftast använde, vilket var "–48" för det som nu är Israel och "Västbanken" för Västbanken.

Läs mer om LAP på nätverkets webbplats:
<http://librarianswithpalestine.org/>.

Illustration motstående sida: Balsam Karam.

Osallistuminen. Osallistumisen myötä kansa alkaa luottaa itseensä ja vallankumouksellisiin johtajiin toderessaan heidän sitoumuksensa.

Dialogisuus tarkoittaa Freirellä sitä, että johtajat – perustavanlaatuisesta ja korvaamattomasta mahdollistaan huolimatta – omista kansa- eikä heidän ole oikeutta ohjata kansaa oikeaan koken pelastusta. Tämä rikkoisi heidän keskinäisen dialogisen suhteensa ja pelkistäisi ihmiset vapauttavan toiminnan kansainvälisistä tämän toiminnan objekteista.

Freiren mukaan kerran kansan ja johtajien välille rakentunut dialoginen käytäntö on vankkumaton. Dialogi jatkuu valtuustossa jälkeen ja sitä pyritään edelleen kehottamaan kulttuurilankumouksen avulla. Kulttuuri on nähtäväksi tullut arvokas ja arvokas kriittisen toimintatavan lankumouksen.

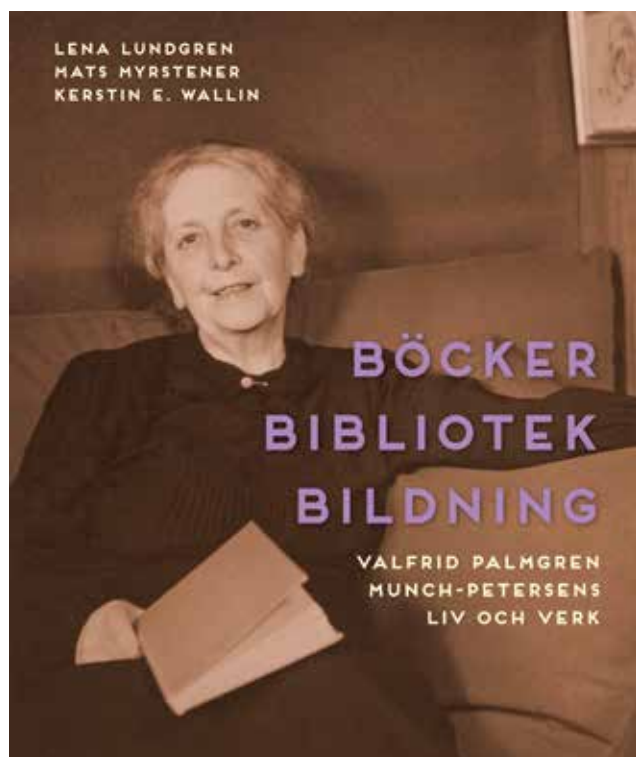
...näiden kahden välinä...
...toinen näistä valtaa toisen...
...toista...
...synteesissä johtajien oppineempi...
...kansan tietoon...
...kansan tieto puolestaan jalostuu...
...toista kuin kulttuurisessa...
...synteesissä ei ole...
...Ennalla määrättyjen polkujen...
...kansan luovat yhdessä...
...suuntaviivat

...nainen synteesi ei kuitenkaan merkitse
...toiminnan päämäärä on tulisi
...näkemyksessään ilmaisi, että
...näkivät, olisivat valloku-
...näkemyksinä toon näkemyksellä
...näkemyksensä näkemyksensä

Valfrid Palmgren Munch-Petersens liv och verk

Lisbeth Stenberg recenserar Böcker, bibliotek, bildning – Valfrid Palmgren Munch-Petersens liv och verk (av Lena Lundgren, Mats Myrstener & Kerstin E. Wallin, Stockholmia förlag, 2015) och reflekterar över Palmgrens plats i den äldre kvinnorörelsen.

Historieskrivning om biblioteksverksamheten i Sverige är sparsam så varje tillskott är värdefullt. Mycket positivt är att det äntligen finns en levnadsteckning om den kvinna som var så viktig för att introducera nya tankar om allas rätt till böcker och bildning. Tre författare har tagit sig an olika delar av Valfrid Palmgren Munch-Petersens liv och verk för att åstadkomma, som de själva benämner det, en "översiktlig biografi" med bakgrunder och utblickar inom en del områden. De skriver vidare:

Vi vill ge en mer fyllig och levande bild av denna starka, stridbara, mångsidiga och otroligt verksamma kvinna och bidra till diskussionen om hennes samhällsyn och värde-

ringar. Förhoppningsvis kan denna biografi utgöra avstamp för och underlätta mer djupgående studier av olika delar av hennes insatser. (s. 9)

Boken har en föredömlig käll- och litteraturförteckning samt en bibliografi i urval över Valfrid Palmgrens skrifter. Det finns även ett avsnitt "Om källorna" som är intressant läsning om någon vill gå vidare. Där framgår att det finns ett "omfattande oordnat arkiv" i KB som Lena Lundgren gått igenom och förtecknat. I sanning en välgärning!

Kerstin E. Wallins inledande kapitel "Uppväxt och skolgång" och "Palmgrenska samskolan" visar föräldrarnas, Karl Edvards och Idas, engagemang för ny pedagogik och hur de startar den Palmgrenska samskolan 1876. Valfrid och hennes yngre syster Sigrid uppfostrades inte som flickor utan som barn, de hade kortklippt hår och kunde ibland bära kortbyxor. Valfrid betecknas som pappas flicka och gick i sin fars skola där även modern och Karl Edvards syster verkade som lärare. Kännetecknande för pedagogiken var att praktiska inslag, som slöjd, varvades med teoretiska ämnen. Språk lärdes ut på ett nytt sätt – genom en "imitativ" metod där läraren talade och eleverna så småningom svarade på det främmande språket.

Trots att skolan kan vara Europas första samskola och idéerna bakom utformningen av undervisningen var nydanade finns mycket litet skrivet om den Palmgrenska samskolan.

Valfrid Palmgren själv har berättat hur viktig den var för henne och Kerstin Wallin anser att dottern präglats av faderns "demokratisyn, tron på alla barns lika värde och fosterlandskärlek och omsatte allt i sitt eget liv och sin verksamhet." (s. 54)

Kerstin E. Wallin fortsätter med att beskriva Valfrid Palmgrens studier i Uppsala från 1896 och i Oxford år 1900. I den Kvinnliga studentföreningen var de flesta av det fåtal kvinnor som studerade medlemmar. Lydia Wahlström var en tid ordförande och det hade varit intressant att få veta mer om Palmgrens kontakter med henne och andra i Uppsala. Wahlström och Palmgren blev ju båda något senare framträdande moderatkvinnor och det borde här finnas intressanta kopplingar vad gäller deras samhällsyn och värderingar.

År 1905 disputerade Valfrid Palmgren som tredje kvinna i Sverige i romanska språk och därefter sökte hon sig till KB där hon som första kvinna fick en provanställning. År 1907 fick hon möjlighet att göra en fyra månader lång studieresa till USA. Hon studerade även bibliotek i Tyskland innan hon 1911 lämnade KB. Hon hade samtidigt fått det statliga uppdraget att som ensamutredare ta fram det som blev *Förslag angående de åtgärder som från statens sida böra vidtagas för främjandet af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige*.

Lena Lundgren beskriver utförligt USA-resan och den skrift *Bibliotek och folkuppföstran* som gjort Palmgren känd. Det är där hon entusiastiskt presenterar goda exempel från bibliotek hon besökt och den "library spirit" som präglade dem. Valfrid Palmgren betonar att de amerikanska biblioteken är till för "alla stånd, alla åldrar, kort sagdt, äro avsedda för alla samhällsmedborgare utan åtskillnad" (s. 102).

Lundgren påpekar att flera nordbor besökt och berättat om de amerikanska biblioteken tidigare men anser att Palmgrens berättelse utkom vid rätt tid, en "behaglig tid" som hon själv uttryckt det (s. 114). Lundgren målar upp den strid som just dessa år rasade kring Nick-Carter litteraturen, som ansågs fördärlig för ungdomen. Det är en kontext som Lundgren anser att tidigare forskning inte nog betonat och som hon beskriver i kapitlet "Debatten om barns läsning". Palmgren ansåg att snarare än förbjuda "smutslitteraturen" gällde det att se till att det erbjöds alternativ. Hon pläderade för *Biblioteket – en ljushärd* och satte själv igång med att skapa Stockholms barn- och ungdomsbibliotek som kom att bli en förebild.

Mats Myrstener går i två kapitel igenom dels biblioteks-situationen i Stockholm och dels debatterna om behovet av en genomtänkt biblioteksutveckling. Det ger en viktig kontext för att förstå Palmgrens insatser. Hon hade 1911 två unika positioner från vilka hon kunde påverka. I mars 1910 hade hon invalts i Stockholms stadsfullmäktige för Allmänna Valmansförbundet tillsammans med socialdemokraten Gertrud Månsson. De två var då de första kvinnor som hade möjlighet att direkt argumentera för sin sak i ett politiskt forum. Det gjorde Palmgren med besked då hon i sitt jungfrutal pläderade för inrättandet av ett centralbibliotek i Stockholm. Året därpå lade hon fram sin utredning om statliga åtgärder på området.

Livet som gift i Danmark

Mitt i allt sitt engagemang gifter sig Valfrid våren 1911 och lämnar Stockholm för Köpenhamn och Jon Munch-Petersen. Hennes liv i Danmark var fyllt av arbete och engagemang. Hon undervisade i svenska, en stor ordbok var ett livsverk och hon var flitigt förekommande i olika danska medier. Vi får veta väldigt lite om mannen. Hur var äktenskapet? Delvis speglade genom brevväxlingar får vi veta mer om relationen till de fyra sönerna. I ett brev till Selma Lagerlöf, som citeras i biografen, karaktäriserar hon sin man som "ett slags modern Liljekrona" (s. 225). Hos mig ringer här vissa varningsklockor! Lagerlöfs fiolspelande män var inte lätta att leva med.

Lena Lundgren sammanfattar i ett avslutande kapitel porträttet av Valfrid Palmgren. Hon betonar Palmgrens syn att bildning och bibliotek ska vara till för alla, hög som låg. Hon är något intressant på spåret då hon om Palmgren skriver:

Möjligheten att bilda sig finns, enligt henne, hos alla människor. Ellen Key menade däremot att inte alla kunde bli bildade: "Med denna uppfattning av bildning följer som oundviklig visshet: att icke alla kunna bli bildade [...] För bildning fordras nämligen naturanlag." (s. 314)

Citatet visar mot den stora skillnad i människosyn som finns mellan Palmgren och Key. I den Framtid Key önskade var inte alla lika välkomna. Då framtidens samhälle skulle skapas var enbart det bästa människomaterialet värt att satsa på.

I inledningen till boken skriver författarna att de vill "bidra till diskussionen om hennes samhällssyn och värderingar". Med anledning av det vill jag här avslutningsvis ge ett bidrag till en sådan diskussion.

Illustration: Balsam Karam.

En stjärna utan stjärnbild

Historieskrivning är en fråga om makt. Vinnarna skriver historien! Om kvinnor förekommer så är det inte alltid lätt att förstå dem och deras gärning om de beskrivs utifrån en dominerande förståelse. Litteraturvetaren Anna Williams har gått igenom behandlingen av svenska kvinnliga författare i litteraturhistoriska översiktsverk. Titeln på hennes bok är träffande *Stjärnor utan stjärnbild* (1997). Några kvinnor finns med men de sammanhang de befann sig i saknas. Deras engagemang till

Illustration: Balsam Karam.

577. ALFHILD VALFRID MATILDA
PALMGREN.

F. i Stockholm 1877 3/6. Stud. i Uppsala
96; fil. kand. 01, fil. licentiat 03, fil. doktor
05. E. o. amanuens vid k. biblioteket 05.
Gift 11 med docenten J. G. Munch-Petersen i Kö-
penhamn. Stadsfullm. 10—11 (vald af Allm.
valm. förb.). Led. af centralbibliotekskommitt-
tén 10—12.

exempel för rösträtt och sociala frågor, mot prostitution och fattigdom kan då vara svårt att förstå.

Jag uppfattar de idéer Valfrid Palmgren framför som en del av det idéarv som var den äldre kvinnorörelsens. När Selma Lagerlöf höll sitt tal "Hem och stat" vid den internationella rösträttskongressen i Stockholm 1911 är argumentationen likartad. Att jämföra samhället med det goda hemmet och på så sätt föra fram krav på förändringar är en strategi som använts av kvinnor sedan 1850-talet. Tänk på Harriet Beecher Stowes *Onkel Toms stuga* – en bok med politisk sprängkraft.

Den äldre kvinnorörelsens idéer har länge varit bortglömda. De aktiva har avförts som bakåtsträvande moralister. Det var de inte alls. Högerkvinnan Sophie Adlersparre var rörelsens stora entreprenör och hon liksom Eva Fryxell var en skarp litteraturkritiker. Fryxells kritik av manliga författares och filosofers kvinnosyn (1880) saknar motstycke långt in i vår egen tid.

I folkbildningsforskningen har den kvinna som oftast nämnts varit Ellen Key – hon var motståndare till den äldre kvinnorörelsens idéer. Många i samtiden argumenterade mot Keys elitistiska och biologistiska människosyn. Sophie Adlersparre förde redan 1886 Key till en konservativ höger, Eva Fryxell varnade för Keys deterministiska människosyn, under 1890-talet var det sedan yngre kvinnor som fortsatte debatten och flera av dem var liksom Lydia Wahlström och Hilma Borélius aktiva på den politiska högerkanten. Att de engagerade sig där berodde troligtvis på att de var födda och uppväxta i miljöer där det låg närmast till hands.

I biografen över Palmgren påpekas det på flera ställen att partierna och särskilt Allmänna Valmansförbundet var under utveckling. Då starka, välutbildade kvinnor som Wahlström och Palmgren engagerade sig där innan förbundet funnit sin form och formulerat sin politik kunde de spela en viktig roll. Vad som hände lite senare har Stina Niklasson (1992, 1997), som kort anförts i biografen, visat. Här kan man gräva lite djupare och se hur de självständiga moderatkvinnorna på ett skamligt sätt konkurrerades ut genom inrättandet 1920 av ett partitroget kvinnoråd. Även inom Moderaterna har dessa kvinnors idéer länge varit bortglömda. Idag finns förutom Nicklassons flera framställningar där de beskrivs.

En väg till en ny förståelse

Hur kan man då bredda kontexten för att bättre förstå Palmgrens samhällssyn och värderingar? Steg 1 är att spåra och frilägga denna glömda idétradition. Gå tillbaka till källorna! Boken om Valfrid Palmgren ger viktiga pusselbitar. Jag har själv (2009) följt de debatter kvinnor förde om litteratur sinsemellan från 1881 till 1911. De flesta argumenterade mot Ellen Key.

Steg 2 är att kritiskt granska den historieskrivning som dominerat. Där står Per Sundgren (2007) för en pionjärsats vad gäller arbetarrörelsen. Hans bok nämns i Palmgren-biografen, men bara gällande detaljer. Han kritiserar tendenser att överbetona skillnaden mellan borgerlighet och arbetarrörelse och bortse från det som förenar. Hans övergripande fråga är om det inom arbetarrörelsen och dess folkbildning funnits

en ambition att verkligen utmana en borgerlig kulturell hegemoni. Svaret blir:

I allt väsentligt delade man det etablerade samhällets syn på vad som var god och dålig kultur. Den i samhället rådande estetiska värdeskalen ifrågasattes inte. De institutioner som byggts upp av arbetarrörelsen skulle fyllas med samma innehåll som samhällets etablerade kulturinstitutioner. (s. 358)

Sundgren anser att ju längre ut på vänsterskalan man kommer desto mer liknar aktörerna i förakt för massan och dess smak de radikala till höger i politiken. Sundgren anlägger inget genusperspektiv men den "heroisering" av SAP:s radikala arv, som han till exempel beskriver, handlar mycket om att erövra positioner som kunde framstå som fyllda av maskulin styrka. Där kom man att tävla med män till höger som allt mer tog avstånd från liberalerna som utmålades feminint svaga. Just vid denna tid när partierna formas sker en maskulinisering där man vill distansera sig från det som förstås som kvinnlighet. Historikern George Mosse (1996) har beskrivit detta som att den moderna maskuliniteten genomgick en identitetskris runt sekelskiftet 1900. Den utlöstes av opponenter från olika håll och kom då att återupprättas genom att starkt profileras mot det avvikande. Det skedde både inom den politiska vänstern och högern. Krigaren kom att bli klimax på den moderna föreställningen om manlighet. På slagfältet kunde män offra sig för sin nation. Mosse skriver "Chansen att skapa en ny man som alternativ till den normativa maskuliniteten hade misslyckats." (s. 107–132)

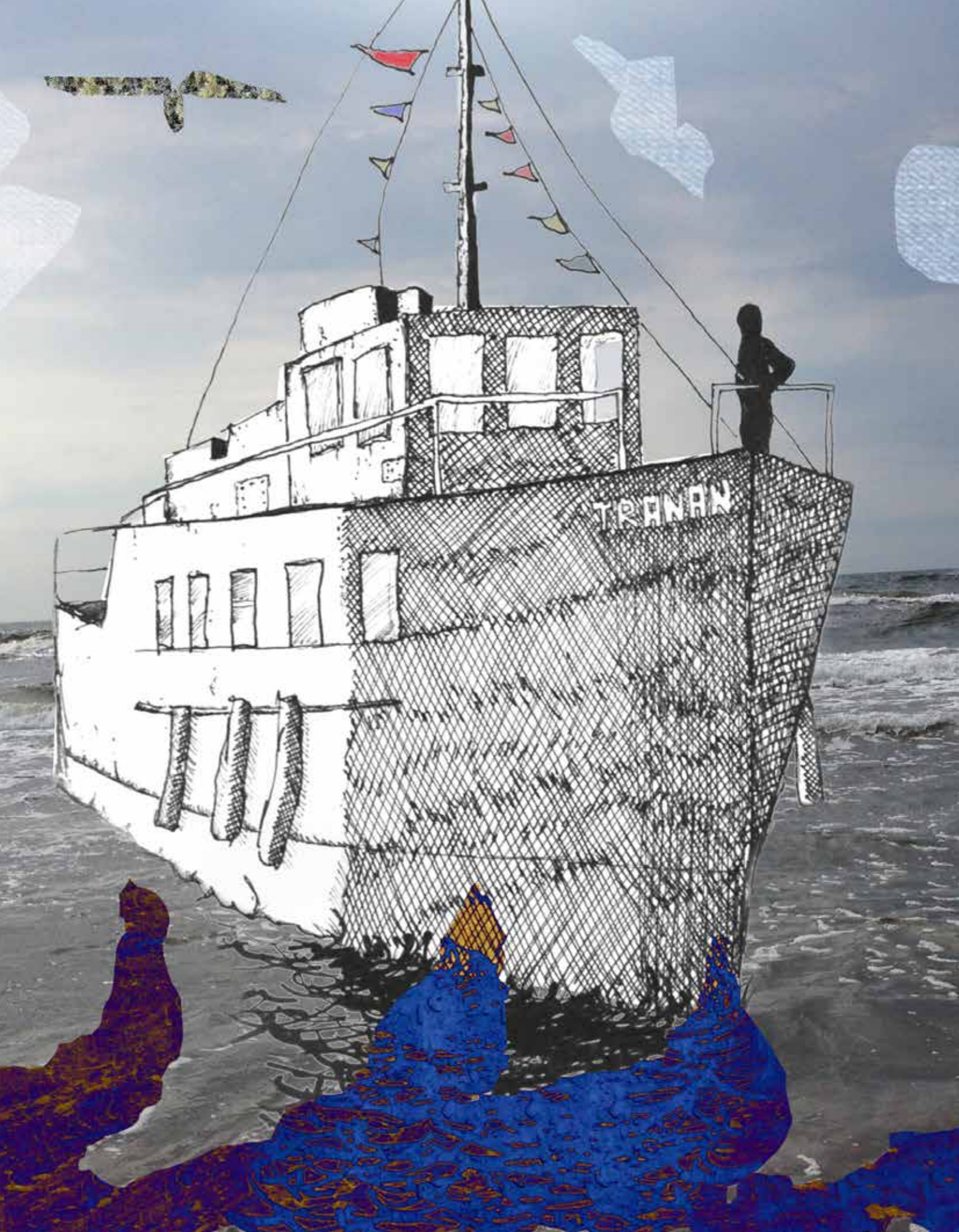
Den tidiga kvinnorrörelsens ställningstagande har inte behandlats som något av betydelse för folkbildningens idéarv. Varken arbetarrörelsen eller folkbildningen har i sin historieskrivning gjort upp med de radikaler som hade sitt starkaste fäste inom kulturområdet. Det har bidragit till att Ellen Key länge oproblematiserat kunnat figurera som den enda idémässigt intressanta kvinnan.

Vi måste fråga oss hur det kan komma sig. Mitt tentativa svar är att många forskare har mycket investerat i vad de skrivit om olika personer och företeelser. Det gör att de framhårdar i en ensidig historieskrivning trots att nya perspektiv kommer till.

Den blockpolitik, med dito retorik och senare historieskrivning, som etablerades med partiväsendet från 1910-talet försökte kvinnor sätta sig över då de kämpade för sin rösträtt. I Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, LKPR, samverkade frisinnade, moderata och socialdemokratiska kvinnor. Efter rösträttens införande är det sällan som kvinnor gått samman över partigränserna. I några fall har det skett och det har då givet goda resultat på områden som medel till Forum för kvinnoforskning vid universiteten på 1970-talet, upprättande av och stöd till kvinnojourer. Men informellt har troligtvis kontakter över partigränserna haft en betydelse inom de flesta politikområden. För att få veta det och hur kvinnors bidrag till idéarv och historia egentligen ser ut behöver det skrivas mothistoria ur olika kvinnogrupperns perspektiv.

Litteratur

- Adlersparre, Sophie 1887, "Reaktionen mot det af kvinnofrågan framkallade äktenskapsidealet", s. 18–25, *Dagny* 1887: 1.
- [Fryxell, Eva] Emund Gammal 1880, *Quinnofrågan. Jemförelser mellan de tre stora kulturfolkens nutidsåsikter rörande könens psykiska och sociala ställning*. Stockholm.
- Mosse, George 1996, *The Image of Men. The Creation of Modern Masculinity*. New York: Oxford University Press.
- Nicklasson, Stina 1992, *Högerns kvinnor. Problem och resurs för Allmänna valmansförbundet 1900-1936/1937* [diss.]. Uppsala (Studia historica Upsaliensia 167).
- Nicklasson, Stina 1997, *Kvinnors väg till fullvärdigt medborgarskap. Pionjärer för moderat politik*. Stockholm: Carlssons.
- Stenberg, Lisbeth 2009, *I kärlekens namn ... Människosynen, den nya kvinnan och framtidens samhälle i fem litteraturdebatter 1881-1909*. Stockholm: Normal.
- Sundgren, Per 2007, *Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander* [diss.]. Stockholm: Carlssons.

Med Bokbåten Tranan i havsbandet

Vår och höst åker bokbåten Tranan utrustad med 3000 böcker mellan ett tjugotal bryggor på några av öarna i Stockholms skärgård. Bengt Berg och Gunnar Svensson berättar med text och bild om Tranans resa i skärgården.

Text: Bengt Berg och Gunnar Svensson
Illustration: Stellan Klint och Balsam Karam

April var det, men inget Höganäskrus runt halsen. Vi står på bryggan vid Sand, Nämndö, och ser M/S Tranan stäva in, en flytande bokbåt. Under ett par dagar ska vi kryssa mellan öarna och möta unga och gamla, läsa dikter och se hur våra tre bibliotekarier förser öborna med böcker inför sommaren. Det är lite av feststämning när bokbåten kommer – en gång om våren, och en på hösten. Solglitter och vågblänk inramar det hela här i havsbandet, det känns lite som om vi skulle guppa i Strindbergs kölvatten.

Beställda boktravar med instoppade adresslappar ligger i digra lådor, barnböckerna lockar i plastboxar och nyutgivna böcker står uppställda på disken. Som de inlandsskalder vi är, mera hemtama i glesbygdens bokbussar, försöker vi skapa ett möte mellan granskogens susande vidder och denna del av fosterlandet, där det också råder en likartad problematik med att hålla skolor och social service igång. Men kulturen behövs överallt, kanske särskilt litteraturen för de människor som envisas med att leva och verka utanför de expansiva tillväxtregionerna.

Bokbåten på väg att kasta loss. Foto: Bengt Berg.

Läraren Monica Raffai med skolbarn på besök vid bokbåten. Foto: Bengt Berg.

Bibliotekarier på Tranan, f.v. Ingrid Stening Soppela, Ewa Andersson, Mark Wallenius. Foto: Bengt Berg.

Vi träffar Claes Kruckenberg, konstnär och författare till boken "Öbetraktelser", som förmedlar tankar och teckningar från skärgården: "Det är lite av julafton när bokbåten kommer", säger han, och klämmer ihop en hop böcker under armen. Just skärgårdslitteraturen har sin egen hylla i boksalongen, bland deckare, naturböcker och allmän skönlitteratur.

Ewa Andersson, en av bibliotekarierna, talar uppskattande om bokbåtens verksamhet, att det gäller att invänta sin tur på kölistan för tjänstgöring ombord. Hon turas om med Ingrid Stening Soppela att scanna in de böcker som lånas, medan Mark Wallenius har huvudansvaret för barnböckerna. Det är nog trots allt barnen som är de mest entusiastiska bokslukarna.

På Utö får vi besök av hela skolan – 17 elever totalt, från låg- till högstadium. Lärarna Monica Raffai och Peter Nord diskuterar bokval med eleverna och det märks så väl hur engagerade också de är i vad skolbarnen läser. En varm och omsorgsfull stämning.

Med dieselmotorns nio knop och 350 hästkrafter glider vi genom glitterblänket i blek eftermiddagssol. Intill den lilla vitsippsbuketten på bordet vilar Göran Sonnevis lunta, *Bok utan namn*, på 800 sidor. Första strofen i första dikten lyder:

Vi rör oss över den sköra ytan
Glasklar, mörk, speglande
Det finns osynliga hinder, osynligt
mörker, hål, öglor, slingor ...

Så kan det skrivas och olika tolkas. Vi läser och förstår var och en utifrån både våra egna, personliga och våra gemensamma erfarenheter när vi tar till oss en text. Verkligheten runt om stämmer möte med inlevelseförmågan och fantasin som vi alla bär inom oss. Och där har vi en av litteraturens stora förtjänster: Vi blir medskapande när vi stiger in mellan pärmar i en bok.

Sista brygga blir Björkö Sund intill Ornö. Också där lyser bokglädjen om folk. På färden in mot centrala Stockholm växer tanken på att denna bokbåttstur som ett angenämt avbrott i vardagsrutinerna till att vara ett uttryck för alla medborgares rätt till böcker, bibliotek, bildning, språk – ja, allt det som vi menar är fundament i det demokratiska samhällebygget. Och som ett kulinariskt minne i den egna boken: En rökt sik.

BiS på Botkyrka Internationella Bokmässan

Under tre dagar i april anordnade Botkyrka bibliotek med sina samarbetspartners för tredje gången sin internationella bokmässan med fokus på litteratur och berättelser från hela världen. Temat var "Mellan flykt och förvandling" och där ställdes frågan vilken betydelse geografiska, kroppsliga och påhittade gränser får för människor, samhället och i berättelser.

BiS närvarade på en av mässans tre dagar som hade inriktat sig på fortbildning för bibliotekarier. Under fortbildningsdagen samlades yrkesverksamma från hela Sverige för att ta sig an flykt och förvandling med utgångspunkt i bibliotek, flerspråkighet och tillgänglighet.

På mässan kunde även allmänheten ta del av en omfattande programverksamhet av olika aktörer – uppläsningar, samtal, filmvisningar, musik och cirkuskonst. Ett tusental människor i olika åldrar strömmade genom Hallunda bibliotek och Folkets hus för att närvara på olika program och aktiviteter på tretton språk.

Under Botkyrka internationella bokmässan delas även Hederspriset till Årets mångspråkiga bibliotek ut. Denna gång tilldelades priset Rinkeby bibliotek med motiveringen att det är ett "ett friskt pumpande hjärta i lokalsamhället".

Tobias Willstedt

Foto: Tobias Willstedt

Illustration: Balsam Karam.

Folkets bibliotek och Professionens ansvar BiS anordnar seminarium på årets bok- & biblioteksmässan

Brukarmedverkan, volontärbete och bibliotekets plats och engagemang i lokalsamhället är alltmer i fokus i många stadsdelar. Vilka insatser kan enskilda personer och föreningar göra på och för biblioteket? Hur resonerar man från bibliotekets sida och från volontärernas om vad man kan tänka sig att göra? Vilka krav ställer man på varandra och hur görs avgränsningen gentemot det professionella arbetet? Randi Myhre och Gülüzar Tuna, Biblioteksvännerna i Biskopsgården, Mattias Reuterberg, bibliotekarie Biskopsgården och Ewa Skogsblad, bibliotekarie Rosengård reflekterar och samtalar med utgångspunkt från erfarenheter från Biskopsgårdens bibliotek i Göteborg och Rosengårdsbiblioteket i Malmö. Moderator är Ulla Forsén, Folkbibliotekens Vänner i Göteborg.

Så presenteras det seminarium där BiS är medarrangör på årets bokmässan. Det äger rum 13:00–13:45 på fredag 25 september. Vi hoppas det kan bli början till ett fortgående och fördjupande samtal om volontärers och föreningars möjligheter att påverka och delta i bibliotekets verksamhet och bibliotekets förankring i lokalsamhället.

Vi inom professionen har upplevt hur synen på frivilliga krafters engagemang i biblioteksarbetet förändrats snabbt och radikalt under senare år. Från att ha varit något otänkbart och ur facklig synpunkt helt uteslutet har det nu blivit en självklar del av biblioteksvardagen när det gäller till exempel läxhjälp, språkutbildning, datakurser och kulturarrangemang.

Kom till seminariet och låt sedan diskussionen gå vidare!

Ingrid Atlestam

Avsändare:
bis c/o J Dalmalm
Stigbergsvägen 11
752 42 Uppsala

Nästa nummer: **Rummet**

Nästa nummer av *bis* har tema Rummet. Vi frågar oss: Hur har biblioteksrummet förändrats genom tiderna? Vad händer med rummet när ett bibliotek inte har personal på plats men ändå ska vara öppet? Vad är ett digitalt biblioteksrum? Hur relaterar geografiska och rumsliga förutsättningar till tillgänglighet – för vem är biblioteken tillgängliga? Vilka ljud ryms på biblioteken, och vilken betydelse har tysta biblioteksrum idag? Sist men inte minst, hur står det till med arbetsmiljön i biblioteksrummen?

Tänk, skriv eller rita och skicka ditt bidrag till redaktionen (tidskriftenbis@gmail.com) senast den 8 november. Välkommen!

Foto: Balsam Karam.

Föreningen BiS?

BiS står för Bibliotek i Samhälle. Vi är en socialistisk biblioteksförening som verkar för att utveckla biblioteken och samhället i en mer progressiv riktning.

BiS vill att biblioteken ska

- stödja yttrandefriheten och ge tillgång till information som grund för kunskap, opinionsbildning och samhällskritik
- drivas i offentlig regi och utvecklas i dialog med användare och närsamhälle
- arbeta normkritiskt, antirasistiskt, jämställt och jämlikt
- arbeta uppsökande, läsfrämjande och vägledande med särskilt fokus på dem som riskerar att hamna på fel sida om den växande informationsklyftan
- aktivt erbjuda information, kultur och litteratur som utgör komplement och alternativ till det kommersiellt gångbara.